

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Історичний факультет

Кафедра історіографії, джерелознавства та археології

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до дипломної роботи

бакалавра

на тему:

**«МУЗЕЙНІ ПРАЦІВНИКИ В ХІХ ТА НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ В
ХАРКІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ»**

Виконала: студентка IV курсу

денної форми навчання

напряму підготовки (спеціальності)

032 «історія та археологія»

Шапарь Олександра Геннадіївна

Керівник: к. і. н., проф.

Куделко Сергій Михайлович

Рецензент:

Харків – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І. ХАРАКТЕРИСТИКА МУЗЕЙНИХ ЗІБРАНЬ.....	8
РОЗДІЛ ІІ. ПРАЦІВНИКИ МУЗЕЙНИХ ЗАКЛАДІВ	24
ВИСНОВКИ	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	48
СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	55
ДОДАТКИ.....	56

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних умовах бурхливого інформаційного потоку виникає необхідність у ретельній фільтрації та виборі даних. У питаннях виховання й освіти особистості суспільство потребує конкретизованої, оригінальної, добре структурованої та доступної для сприйняття інформації. У цьому сенсі роль музеїв беззаперечна, оскільки вони, нарівні з університетами, бібліотеками, архівами є установами, які акумулюють світовий цивілізаційний досвід і дозволяють передавати його наступним поколінням.

Особливо важливу роль у збереженні спадщини минулого відіграють музеї, які є центрами активної наукової та освітньої діяльності. Процес створення та становлення музейної діяльності як особливої системи спадкування історико-культурних цінностей пройшов тернистий і тривалий шлях.

Музеї як громадські установи в Україні почали з'являтися лише у ХІХ ст. Це стало можливим завдяки створеним на базі університетів Харкова та Києва дослідницьких центрів. Частина педагогічних працівників університетів разом зі студентами займалася колекціонуванням старовини, що свідчило про особливості розвитку українського народу.

На українських землях у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. вже існувала розгалужена музейна мережа, яка охоплювала музеї вищих навчальних закладів, наукові товариства, державні, міські та повітові музеї. У цей період музеї Наддніпрянщини діяли майже в усіх губернських центрах. Харків був провідним музейним центром Слобідської України, де діяли музейні навчальні та допоміжні установи Харківського імператорського університету.

Питання розвитку музеїв і музейної справи нині є надзвичайно важливим завданням задля збереження історико-культурної спадщини. Далеко не останню роль у цьому процесі відіграють працівники, старання яких часто залишаються поза увагою дослідників.

У музеях Харківського університету протягом існування здійснювалася наполеглива праця людей. Завдяки чому університет та його музеї зростали і розвивалися. Зважаючи на це, виникла необхідність у дослідженні музейних працівників університету, їх внеску та досягнень, що обумовило вибір теми дипломної роботи.

Хронологічні межі нашої роботи охоплюють XIX – початок XX ст. Нижня хронологічна межа обумовлена заснуванням Імператорського Харківського університету у 1804 р. Верхня хронологічна межа охоплює початок XX ст., коли у Російській імперії відбувалися чисельні революційні події та радикальні зміни.

Територіальні межі дослідження охоплюють м. Харків.

Об’єкт дослідження – музейні працівники Харківського університету.

Предмет дослідження – організаційні та методичні засади діяльності музейних працівників у Харківському університеті.

Метою дослідження є: на основі опрацьованих джерел визначити і здійснити цілісну характеристику діяльності музейних працівників у XIX та на початку XX ст. в Харківському університеті.

Відповідно до мети, визначено наступні **завдання:**

- охарактеризувати музейні зібрання;
- дослідити діяльність працівників музейних закладів;
- зробити узагальнюючі висновки.

Методологічну основу дослідження становлять сукупність принципів системності, історизму, науковості та об’єктивності. Для досягнення мети і вирішення поставлених завдань були використані методи:

- конкретно-пошуковий (теоретичний аналіз, синтез, систематизація та класифікація джерел з досліджуваної проблеми);
- проблемно-хронологічний метод, який робить можливим розглядати явища у часовій послідовності та дозволяє розподіл теми на окремі вузькі проблеми (розділи);
- історико-ретроспективний (характеристика змісту діяльності музейних працівників);

- логічно-історичний аналіз (аналіз матеріалів видань про музейних працівників);
- компаративний (співставлення та порівняння подій, явищ і фактів, простеження генези поглядів щодо означеної проблеми);
- метод персоналізації (дозволив охарактеризувати діяльність музею крізь особистий внесок його працівників).

Історіографія та джерельна база дослідження:

Здійснений аналіз літератури з історії музейної справи у Харківському університеті в XIX – на початку XX ст., дозволяє умовно поділити наявний історіографічний матеріал на три групи: дорадянська історіографія (друга половина XIX – початок XX ст.), радянська історіографія (1920-ті – 1991 рр.), сучасна українська історіографія (з 1991 р. по теперішній час).

Головними та найбільш цінними є дослідження, здійснені місцевими науковцями і викладачами Харківського університету різних років.

Варто виділити узагальнюючу працю Д. І. Багалія та Д. П. Міллера «История города Харькова за 250 лет его существования (1655 – 1905)», яка містить інформацію про колекційні зібрання музею, розглядається історія музейної справи Харкова.¹ Діяльність Музею красних мистецтв та старожитностей Харківського університету наприкінці XIX – на початку XX ст. була стисло висвітлена у роботі В. П. Бузескула.² Деякі аспекти історії цього ж закладу розглянуті в праці відомого дослідника церковних старожитностей П. Фоміна.³ Автор визначає внесок Є. К. Редіна у формування відділу церковних старожитностей університетського музею. Історія харківських музеїв знайшла відображення також у спеціальних дослідженнях, більшість з яких були надруковані на початку XX ст.

---

¹ Багалей Д. И., Миллер Д. П. История города Харькова за 250 лет его существования (1655 – 1905). В 2 т.: Т. 2. Харьков: репринт. изд., 1993. 982 с.

² Бузескул В. История Харьковского университета при действии Устава 1884 года (с 1884 до 1905 года). Харьков, 1905. 89 с.

³ Фомин П. Церковные древности Харьковского края (историко-археологический очерк). Харьков, 1916. 181 с.

Необхідно зазначити, що найбільш повно історія Музею красних мистецтв Харківського університету досліджена завідувачем музею Є. К. Рєдіним,¹ який використовував документи з архіву Харківського університету та матеріальні книги музею. Здійснено опис колекцій музею.

Історія Музею образотворчого мистецтва та старожитностей, склад його колекцій і бібліотечного фонду, просвітницька діяльність та ставлення громадськості до музею висвітлені у працях В. Ю. Данилевича². Автор ґрунтовно описує колекції університетських навчальних і допоміжних закладів, експонати яких згодом надійшли до Музею образотворчого мистецтва; детально розглядає процес накопичення фондів художньої колекції музею, відділів історичних, місцевих, церковних і первісних старожитностей. У праці окремо викладено просвітницьку діяльність музею: на основі статистичних даних про відвідування музею мешканцями. В. Ю. Данилевич зазначає, що музей відіграє важливу роль у формуванні естетичного смаку населення Харкова.

Загальну інформацію про стан музейної справи у місті дають праці, присвячені 350-річчю міста Харкова та 200-річчю Харківського університету. Зокрема, колективна монографія «Історія міста Харкова ХХ століття» відзначила колекції Харківського художньо-промислового музею, підкресливши велике просвітницьке значення першого в історії українського публічного музею³. Короткий виклад історії Музею образотворчого мистецтва в рамках вивчення діяльності навчальних і допоміжних закладів університету наведено в

---

¹ Рєдин Е. К. Музей изящных искусств и древностей Харьковского университета (1805-1905). *Записки Харьковского университета*, 1904. Кн. 3. С. 43-106.

² Данилевич В. Е. Музей изящных искусств и древностей при Харьковском университете (1805–1905). Харьков, 1911. С. 52-68.

³ Ярмиш О. Н., Посохов С. І., Епштейн А. І. та ін. Історія міста Харкова ХХ століття. Харків: Фоліо, 2004. 686 с.

колективній монографії «Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна за 200 років»¹.

Практичне значення результатів роботи полягає у подальшому сприянні та аналізу внеску музейних працівників у Харківському університеті.

Результати дослідження можуть бути використані при написанні подібних праць, присвячених дослідженню Харківського університету та музейної справи на території України у XIX – на початку XX ст.; матеріали роботи можуть бути корисними при викладанні загальних лекційних курсів у вищих навчальних закладах та розробці спецкурсів з історії рідного краю, а також можуть бути цікавими для всіх, хто цікавиться історією та музеєзнавством.

Структура та обсяг роботи обумовлені її метою та завданням. Дипломне бакалаврське дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків. Загальний обсяг роботи складає 60 сторінок, із них основного тексту – 45.

---

¹Див.: Дворкін І. В. Історіографія історії музейної справи Наддніпрянської України XIX – початку XX ст. *Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПІ»*: зб. наук. пр. Темат. вип.: Актуальні проблеми історії України. Харків: НТУ «ХПІ», 2014. № 54 (1096). С. 30-47.

РОЗДІЛ І

ХАРАКТЕРИСТИКА МУЗЕЙНИХ ЗІБРАНЬ

Початок колекціонування у стінах Харківському університеті заклали основи у розвитку музейної справи на території Харківської губернії. Традиція збирання колекцій різноманітних творів мистецтва, історичних пам'яток, екземплярів природничих матеріалів, зразків тваринного і рослинного світу дала поштовх до започаткування та розвитку музейної справи в Україні.

Варто відзначити, що у XIX ст. Харків був одним із перших провінційних міст у Російській імперії, де з'явився інтерес до колекціонування творів мистецтва, етнографічних і археологічних експонатів, які в той період називали називалися «рідкостями»¹.

Харківський Імператорський університетом було засновано у 1804 р. У перші десятиріччя існування у Харкові Імператорського університету (одного з шести тогочасних вищих навчальних закладів Російської імперії) наука у ньому розвивалась під безпосереднім «європейським впливом», оскільки «на початку 1805 р. викладацький корпус університету формально складався з 13 німців, 4 французів, 4 росіян, 1 українця, 2 сербів та 1 поляка. У 1810 р. з 26 викладачів університету 20, тобто 80%, були іноземцями»².

У Російській імперії це було важливим елементом нової «західноорієнтованої» (класицистичної) культури, показником освіченості. «Цей процес відбувався під впливом багатьох факторів, найважливішими з яких були: по-перше, археологічні відкриття на півночі Росії, що надали дослідникам класичної давності («antiquitates») нового широкого матеріалу; по-друге перенесення на російський ґрунт та засвоєння російськими науковцями

---

¹Литовко Т. Мистецтво Сходу в етнографічних зібраннях Харкова XIX – початку XX ст. Вісник Львівської національної академії мистецтв. 2013. Вип. 24. С. 416–436. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnam_2013_24_43. (дата звернення 09.11.2021).

²Куліш С. Формування науково-педагогічного колективу Харківського університету у пер. чв. 19 ст. *Імідж сучасного педагога*. 2014. № 4. С. 35-38.

прийомів і методів західної, головним чином, німецької, класичної філології; по-третє, знайомство з новітньою європейською філософією, ідеї якої запліднили науку про античність і врятували її від омертвіння»¹.

Запрошені з-за кордону «професори мали такі якості вченого, як уміння вичленити й сформулювати проблему, критично осмислити попередні знання, сприйняти дійсність загалом й у важливих деталях тощо»², тому саме вони у авторських курсах здійснили перші експерименти під час викладання основоположних для свого часу питань мистецтва.

Вітчизняні професори читали університетські курси переважно за апробованими підручниками зарубіжних авторів і не часто відхилялися від основних тем мистецтва німецькими і французькими професорами-енциклопедистами було цілком очікуваним експериментом. Завдяки їм учнівська молодь і харківське суспільство, за словами Д. Багалія та Д. Міллера, не виїжджаючи з Харкова мали можливість не лише ознайомитися з носіями західноєвропейської культури, але й дізнаватися про нові напрями і віяння у науці та суспільній свідомості.³

На початковому етапі, джерелами формування колекції були надходження унікальних предметів, що мали відношення до навчального процесу, стали пожертвування. І першими дарувальниками були професори, які залучилися до цієї шляхетної справи та інші особи місцевого товариства.

Так, професор Тимковський подарував дві старовинні бердиші і сокирка. І не без участі цього професора один із поміщиків Полтавської губернії

---

¹ Фролов Э. Русская наука об античности: Историографические очерки. СПб: СПбГУ, 2009. URL: <http://centant.spbu.ru/centrum/publik/frolov/frol001f.htm> (дата звернення 09.11.2021).

² Куліш С. Формування науково-педагогічного колективу Харківського університету у пер. чв. 19 ст. *Імідж сучасного педагога*. 2014. № 4. С. 35-38.

³ Іваненко С. О. Українське мистецтво в дослідженнях представників харківської мистецтвознавчої школи першої третини XX століття. / Дисертація на здоб. Наук. Ступ.26.00.01. Теорія та історія культури (мистецтвознавство) Харківська державна академія дизайну і мистецтв. ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2018.

(Максимович) пожертвував 17 німецьких залізних стріл різних видів, знайдених на лівому березі Дніпра, де за часів хана Батия була велика битва. Професор Ризький приніс у дар глиняний посуд – амфору, знайдену на місці стародавньої Ольвії, а також уламки інших керамічних посудин, і серед них мідний уламок із зображенням російської літери Б.¹

У перші роки існування університету було створено кабінети «рідкостей і старожитностей», та поступово відбувалося поповнення колекції різноманітними зібраннями творів мистецтва та раритетними експонатами.

У створений в 1807 році кабінет старовини презентував цікаві та цінні речі доктор Лабанда, зібрані ним під час навколосвітньої подорожі з Крузенштерном, які стосуються етнографії жителів Маркізьких островів².

Поряд із зразками матеріальної культури зайняли своє місце – як дар від курської лікарської управи – шість каменів, вийнятих у хворих, які страждають кам'яною хворобою. Іншими словами, асортимент раритетів був випадковий і дуже широкий, так само, як і перелік імен дарувальників. Тим не менші збори в кабінеті старовини збільшувалося. Пожертви різної ваги продовжували надходити протягом усієї історії університету. Примітно, що факт пожертвування розглядався на засіданні Ради університету з наступним оголошенням подяки дарувальнику.

Подаровані предмети спочатку надходили до технологічного кабінет, до спеціального відділу, і надалі увійшли до «Систематичного каталог речей, що знаходиться у технологічному кабінеті», виданий 1845 року³.

Важливим є те, що надходження до університетських зборів йшли систематизовано, відповідно до вимог та запитів відділень, тобто факультетів.

---

¹Лапина М. С. *Musaeum – memoria temporum, hominum, factorum*. У истоков Музея изящных искусств и древностей Харьковского университета. *Universitates. Наука и просвещение*. 2013. № 1. С. 54-69.

²Багалея Д. И. Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам). Т. 1 (1802–1815 гг.). Х. : Тип. и лит. М. Зильберберга, 1893-1898. 1204 с.

³Систематический каталог вещей, находящихся в технологическом кабинете Имп. Харьковского университета. Х.: Тип. ун-та, 1845. 10 с.

Університет цілеспрямовано набував окремих предмети та цілих колекцій, що представляли інтерес та цінність для навчальних занять, а також розширення освіти та художнього виховання студентів.

Слід зазначити, що саме на початку 1804 року граф Потоцький приніс у дар університету колекцію, що складається з 820 срібних та 20 золотих монет, і надалі продовжував поповнювати її іншими рідкостями. Число дарувальників монет збільшувалося, пожертвування йшли майже щороку. Так було створено мюнц-кабінет – нумізматичний. Усі питання, пов'язані з освітою, були централізовані та вирішувалися на рівні державних установ і безпосередньо у Санкт-Петербурзі. Спочатку речі, що надходили до мюнц-кабінету, передавалися безпосередньо ректорам університету, а з 1829-го було затверджено посаду завідувача. Дві колекції, що були надбанням Харківського університету, склали основу майбутнього Музею витончених мистецтв та старожитностей¹.

Хоча колекціями такі збірки на початковому етапі можна називати умовно. Причинами виникнення такого кабінету було: дублювання досвіду Петербурзької Кунсткамери створеної ще у XVIII ст. та необхідність створення такого кабінету, вказана в університетському Статуті.

Таким чином у 1807 р. було засновано Кабінет рідкостей², музейні колекції якого стали основою для низки університетських музеїв, таких як Музей красних мистецтв, зоологічний, етнографічний, археологічний, анатомічний. Музей красних мистецтв був заснований в 1837 р. і протягом тривалого часу був єдиною у місті скарбницею пам'яток історії та мистецтва³.

---

¹Лапина М. С. Musaeum – memoria temporum, hominum, factorum. У истоков Музея изящных искусств и древностей Харьковского университета. *Universitates. Наука и просвещение*. 2013. № 1. С. 54-69.

²Рибальченко Л. Л. XII Археологічний з'їзд і проблема створення музею місцевої історії та культури у Харкові. *Проблеми історії та археології України*. Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції до 100-річчя XII Археологічного з'їзду в м. Харкові 25–26 жовтня 2002 року. Харків, 2003. С. 175.

³Редин Е. К. Музей изящных искусств и древностей

Спочатку предметів у кабінеті рідкостей, у якому зберігалися та художні зразки, було мізерно мало. У 1829 році їх налічувалося всього 73. До 1 січня 1835 число їх збільшилося до 103 предметів, придбаних шляхом пожертв¹. У 1835 році із твердженням «Загального статуту імператорських Російських університетах » у структуру університетів був включений Музей образотворчих мистецтв, на утримання якого виділялася сума 200 рублів.²

Організація музею пов'язана з ім'ям Карла Симона Моргенштерна, професора філології, красномовства та естетики. У викладання цих предметів він вносив ідею гуманізму, художнього сприйняття та смаку. Створювати музей йому довелося «ab ovo» (з самого початку), і з цією метою він встановив зв'язок із деякими особами з-за кордону задля доставляння ними невеликих зборів картин, гравюр, малюнків, а також гіпсових копій із творів античної скульптури, монет тощо³. А в 1808-1809 роках він здійснив тривалу поїздку за кордон по Німеччині, Франції, Італії та Швейцарії для поповнення своєї наукової освіти, а також для придбання деяких предметів мистецтва для музею. Моргенштерн був одним з діяльних членів університетської корпорації та, працюючи як викладач, поєднував інші обов'язки, у тому числі директора бібліотеки. Його особиста бібліотека налічувала 7000 книг, головним чином у галузі класичної філології, естетики, археології, історії, а також чимало було картин, портретів, гравюр, медалей, монет та ін. Моргенштерн за життя склав докладний систематичний каталог, згідно якого всі зібрання були через заповіт дарувалися університету. Музей розташовувався на нижньому поверсі центрального корпусу

---

¹ Багалеї Д. И. Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам). Т.2 (1815-1835). Х. : Тип. и лит. М. Зильберберга, 1904. 1136 с.

²Лапина М. С. Musaeum – memoria temporum, hominum, factorum. У истоков Музея изящных искусств и древностей Харьковского университета. *Universitates. Наука и просвещение*. 2013. № 1. С. 54-69.

³ Петухов Е. В. Императорский Юрьевский, бывший Дерптский университет за сто лет существования (1802–1902) : ист. очерк. Т. 1. Первый и второй периоды (1802–1865). Юрьев: [б. и.], 1902. 620 с.

університету і не тільки служив для занять з історії мистецтв, але згодом став загальнодоступним¹.

Художня колекція університетського музею красних мистецтв почала складатися з моменту його заснування в рамках декількох університетських науково-допоміжних установ. Проектом першого Статуту університету передбачалося, що одним з його відділів повинна стати місцева академія мистецтв. Піклуючись про здійснення цієї ідеї, В. Н. Каразін у 1804 р. придбав цінну колекцію гравюр Ф. Аделунга. Це було перше придбання, яке увійшло в колекцію майбутнього університетського музею красних мистецтв².

Із 1805 р. колекція знаходилися в університетській бібліотеці³, а з 1877 р. – у Музеї красних мистецтв і старожитностей. Варто зазначити, що до 1837 р. в університеті спеціальну художню колекцію не збирали. Практично всі надходження спочатку концентрувалися у кабінеті малюнка й живопису, кабінеті старожитностей, нумізматики (мінц-кабінеті), пізніше – архітектурному⁴.

Збірка Ф. Аделунга мала для кабінетів малюнка і живопису важливе значення, оскільки стала прикладом у вивченні мистецтва малюнку, орнаментальних мотивів, а також використання робіт студентами на практиці⁵.

¹ Лапина М. С. Musaeum – memoria temporum, hominum, factorum. У истоков Музея изящных искусств и древностей Харьковского университета. *Universitates. Наука и просвещение*. 2013. № 1. С. 54-69.

² Куделко С. М., Павлова О. Г. З історії музейної справи на Харківщині. *Музейна справа на Харківщині: становлення та розвиток: наук. – допом. покажч. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 228 с.*

³ Багалеї Д. И. История города Харькова за 250 лет существования (1655–1905): истор. моногр. В 2 т. Репр. изд. Харьков: [б. и.], 2004. 982 с.

⁴ Музейна справа на Харківщині: становлення і розвиток : наук.-допоміж. Покажчик. Держ. закл. «Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка». уклад. Т. О. Сосновська, В. О. Ярошик. Х.: [б. в.], 2009. 265 с.

⁵ Багалеї Д. И. Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам). В 2 т. Т. 1 : 1802–1815. Харьков : Тип. и литогр. Зильберга, 1893-1898-1904. 1204 с.

Напередодні відкриття університету, у 1803 р. для кабінету малюнка й живопису Василь Каразін придбав навчальні посібники, бюсти тощо, на суму 100 рублів, станки для тиснення картин і фарби на 200 рублів, у 1805 р. придбав ландшафти із Лондона, а в 1806 р. естампи на 302 рубля¹.

Вже з 1814 року, колекція в університеті почала збільшуватися та поповнюватися завдяки подарункам від меценатів або за рахунок університету. До прикладу, до кабінеті малювання та розпису, отримали зразки в техніці літографії з оригінальних картин і бюстів, наданих Товариством заохочення художників; літографічні копії картин Ермітажу, творів російських художників, етюдів, пейзажів. З оригінальних статуй було зроблено скульптурні копії та кілька менших гіпсових статуй на міфологічну тематику, 163 графіки, а також дві картини графа Северина Потоцького².

Другий університетський статут від 1835 р. передбачав влаштування при вищому навчальному закладі музеїв, особливо Музею образотворчого мистецтва та старожитностей³. Така ідея вразила професора О. Валицького, професор класичних мов та старожитностей. На його замовлення Академія мистецтв виготовила для музею гіпсові копії старовинних античних статуй⁴, а саме: два панкратіоністи (давньоримські статуї бійців), Боргезький борець, Венера Медіцейська,

¹ Фойгт К. Историко-статистические записки об императорском Харьковском университете и его заведениях от основания университета до 1859 года. Харьков : [б. и.], 1859. 173 с.

² Борис Т. Формування художніх колекцій при університетах України (XIX – початок XX ст.). *Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Сер.: Істор. науки.* 2013. № 21 (269). С. 150-155.

³ Багалея Д. И. История города Харькова за 250 лет существования (1655–1905) : истор. моногр. В 2 т. Д. П. Миллер. Репр. изд. Харьков : [б. и.], 2004. 982 с.

⁴ Музейна справа на Харківщині: становлення і розвиток: наук.-допоміж. Показчик. Держ. закл. «Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка». уклад. Т. О. Сосновська, В. О. Ярошик. Х. : [б. в.], 2009. 265 с.

торс Геркулеса Бельведерського, Венера Калліпігос, Меркурій Флорентійський і ін. Всі зліпки були копіями зі статуй музеїв Флоренції і Лувра¹.

Усі зліпки, замовлені в Академії мистецтв, були копіями статуй, що зберігалися в музеях Флоренції та Луврі. І хоча вважалося, що це статуї пізнього часу, проте вони дають уявлення про античну скульптуру. Отримання університетом цього замовлення супроводжувалося труднощами перевезення з Санкт-Петербурга до Харкова, враховуючи якість доріг, тому цілими дійшли лише три зразки. Так, О. Валицький вніс свіжі віяння у життя університету.

Слід згадати також, що у Харківському університеті накопичений значний досвід суто мистецтвознавчих студій. Зокрема, протягом XIX ст. університетською корпорацією надавалося велике значення естетиці, різним мистецтвам. Це сприяло тому, що в стінах університету розвивалося колекціонування, було відкрито Музей витончених мистецтв та старожитностей, засновано кафедру історії і теорії мистецтва. Імена багатьох викладачів і випускників університету пов'язані з започаткуванням розвитку художньо-мистецької освіти та дослідженням питань історії розвитку мистецтва (починаючи від засновника університету В. Н. Каразіна, професорів Д. І. Каченовського, О. І. Кірпи́чнікова, О. М. Деревицького, О. І. Білецького до професійних мистецтвознавців європейського рівня Є. К. Редіна, М. Ф. Сумцова, Ф. І. Шміта та ін.). Їх науково-освітня діяльність сприяла становленню у Харківському університеті історії мистецтва як наукового напрямку.²

¹Лапина М. С. Musaeum – memoria temporum, hominum, factorum. У истоков Музея изящных искусств и древностей Харьковского университета. *Universitates. Наука и просвещение*. 2013. № 1. С. 54-69.

²Павлова О. Г., Куделко С. М. Музеезнавство, мистецтвознавство та пам'яткознавства на історичному факультеті ХНУ імені В. Н. Каразіна. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*. 2015. Вип 50. С. 145-153.

Колекція Ф. Аделунга налічувала 2477 гравюр та малюнків. За тематикою це були твори історичного, портретного, пейзажного та інших жанрів. Найціннішими були визнані 59 гравюр та малюнків XVI–XVII ст., які належали художникам А. Дюреру, Гольціусу, Ван Діку, Вуе, Менгсу та іншим. Важливо, що в колекції Ф. Аделунга були представлені крім гравюр копії картин популярних художників відомих західноєвропейських шкіл живопису. Відмітно, що до 1837 р. в університеті спеціальна художня колекція не збиралася. Художньо-мистецькі надходження спочатку зосереджувалися в кабінеті малювання та живопису, мюнц-кабінеті, кабінеті старожитностей, пізніше – архітектурному. Саме в цих науково-допоміжних установах університету закладалися основи майбутнього художнього музею. Звичайно, певний час ці експонати мали більше практичне, ніж естетичне значення¹.

Новою стадією в оформленні колекції музею став подарунок від випускника університету І. Бецького. У 1856-1858 рр. колекція університету була поповнена, подарованими Іваном Єгоровичем Бецьким 543-ма творами мистецтва, авторами яких були відомі майстри XVI-XVIII ст. (Ф. Фуріні, Л. Мехус, А. Саккі, П. да Картон, Д. М. Креспі), їх представлено в картинній галереї – «мініатюрі європейських картинних галерей». Живописна колекція складалася з робіт болонської та флорентійської шкіл. Була зібрана вона у Флоренції і оцінювалася у 3000 крб.²

Після реставрації колекції, проведеної харківським художником Є. І. Волошиновим, живописні твори склали першу у Харкові картинну галерею (1857 р.). 1858 р. був надрукований

¹ Куделко С. М., Павлова О. Г. З історії музейної справи на Харківщині. *Музейна справа на Харківщині : становлення та розвиток* : (наук.-допоміж. покажч.). Х., 2009. С. 4-17.

² Мельничук Л. Ю. Іван Єгорович Бецький – колекціонер, видавець, меценат. *Художня культура. Актуальні проблеми : науковий вісник*. Київ, 2008. С. 483-490.

«Каталог картинной галереи Императорского Харьковского университета. Каталог картин разных итальянских школ, преимущественно XVI–XVII столетий, собранных во Флоренции и принесенных в дар Императорскому Харьковскому университету членом корреспондентом онаго, коллежским секретарем И. Е. Бецким в 1857 году», упорядкований згідно з реєстрами наданим колекціонером¹.

На початковому етапі Бецький передав 170 картин, а потім ще 373 твори. На думку І. Бецького, ця колекція повинна була стати важливим внеском у справі викладання історії мистецтва в Харківському університеті, а також для отримання естетичного задоволення. Під час знаходження у Флоренції, І. Бецький встиг зібрати значну колекцію картин італійської школи «не перших майстрів, але їхніх учнів». Головною відмінністю І. Бецького-колекціонера слід вважати увагу останнього до естетичного впливу мистецького твору на глядача. Варто відмітити, що І. Бецький намагався розібратися у таких непростих питаннях для колекціонера як ціноутворення на твори мистецтва. Пожертвована колекція І. Бецького у подальшому дала поштовх для створення картинної галереї в Харківському університеті².

Благодійна діяльність Бецького тривала і в наступні роки. У 1868-1880 рр. до університету надійшли: старовинні гравюри, гравюри, літографічні альбоми, твори з історії мистецтва тощо.

Благодійницька діяльність Бецького продовжувалася усі наступні роки. Між 1868-1880 рр. до університету надійшли: старовинні гравюри, книги з граверного мистецтва, альбоми літографій, праці з історії мистецтва і тд.

¹ Мельничук Л. Ю. Іван Єгорович Бецький – колекціонер, видавець, меценат. *Художня культура. Актуальні проблеми : науковий вісник*. Київ, 2008. С. 483-490.

² Побожій С. І. Традиції колекціонування на Слобожанщині: Приватні і корпоративні колекції. Перспективи розвитку. Сумський обласний краєзнавчий музей: історія та сьогодення : зб. наук. ст. ред. Терент'єв В. С. Суми: МакДен, 2005. С. 85-94.

Саме завдяки дарункові Бецького мистецька колекція, яка існувала в університеті з часу його створення, набула музейного рівня: «Новая эра для музея наступила с 1855 г. – с начавшихся пожертвованний И. Бецкого...»¹.

Саме колекція Бецького дала поштовх для Музею красних мистецтв та старожитностей Харківського університету, відкритого для широкого загалу в 1861 р. У подальшому, доля колекції була досить сумною, оскільки у післяреволюційний період реорганізацій експонати були передані картинній галереї. Пізніше, у роки Другої світової війни значна частина фондів була втрачена.

З 1864 року Музей красних мистецтв і старожитностей зазнав деяких змін. Збірки кабінетів архітектури, раритетів та антикваріату, малювання та живопису залишилися без змін, за винятком кімнати нумізматики, яку перенесли в окреме приміщення².

Зі створенням у 1863 р. кафедри теорії та історії мистецтва до неї приєднали музей, а його колекції розділили. Музейні предмети археологічного та етнографічного характеру передані до кабінету нумізматики. Музей став називатися Музеєм образотворчого мистецтва. Згідно з положенням університету, музеєм керував завідувач історико-філологічного факультету. Серед керівників музею був відомий учений О. Потебня, який багато зробив для його оформлення та облаштування. Цю функцію виконував з 1867 по 1884 роки. Головним результатом діяльності О. Потебні та його помічника Г. Чирікова став опис і каталогізація колекції³.

---

¹ Редин Е. К. Музей изящных искусств и древностей Императорского Харьковского университета (1805–1905): К истории университета. *Записки Императорского Харьковского университета*. Харьков, 1904. Кн. 3. С. 43-106.

² Борис Т. Формування художніх колекцій при університетах України (XIX – початок XX ст.). *Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Сер.: Істор. науки*. 2013. № 21 (269). С. 150-155.

³ Харківський університет – рідному місту. Х.: НМЦ «СД», 2004. 200 с.

Активним діячем у справі збору експонатів для музею став Д. І. Каченовський, професор юридичного факультету. Саме за безпосередньої та найактивнішої участі Дмитра Івановича Каченовського у Харківському університеті було створено Музей образотворчих мистецтв. Завдяки ініціативі, енергії та компетентності Каченовського університетський Музей став володарем унікальних зборів репродукцій шедеврів європейського мистецтва. У колекцію увійшли:

- 1) хромолітографічні знімки з найкращих картин XIV та XV століть;
- 2) гравюри;
- 3) фотографії;
- 4) скульптурні зліпки;
- 5) літературні посібники (біографія давніх майстрів).

Ще однією зі значущих колекцій було зібрання дослідника гравюри Алфьорова Аркадія Миколайовича. У 1873 р., за заповітом Алфьорова А. М., до університетського музею було передано близько п'ятдесяти живописних картин нідерландських, фламандських та голландських художників, чотири картини Івана Айвазовського, 421 аркуш оригінальної графіки та близько трьох тисяч гравюр¹.

Перший професійний історик мистецтва в Харківському університеті, який очолював Музей красних мистецтв і старожитностей, С. Рєдін назвав цю колекцію «чудовою... яка може стати окрасою західноєвропейського музею»².

---

¹ Мельничук Л. Ю. Мистецька колекція Аркадія Алфьорова і Музей красних мистецтв і старожитностей харківського університету. *MUSEUM STUDIES, MONUMENT STUDIES*. Riga, Latvia July 16–17, 2021. С. 69-73. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/150/4450/9388-1?inline=1> (дата звернення 09.11.2021).

² Рєдин Е. К. Музей изящных искусств и древностей Императорского Харьковского университета (1805–1905): К истории университета. *Записки Императорского Харьковского университета*. Харьков, 1904. Кн. 3. С. 43-106.

У свою чергу Алфьоров успадкував вказану колекцію від свого батька – архітектора-любителя, який усі свої доходи витрачав на поповнення колекції.

Одне з центральних місць у колекції займають праці живописців з Нідерландів, Фландрії, Голландії. Окрасою зібрання є картина «Хрещення ефіопського вельможі» Яна ван Скорела.

У даній колекції голландське мистецтво XVII ст. репрезентоване такими основними жанрами образотворчого мистецтва як: портрет, пейзаж, побутова сцена, натюрморт. Зокрема, варто виділити – «Портрет мореплавця» Адріана Вердула, «Морський пейзаж» Симона де Влігера, «Улов риби» Класа Моленара, «Христос у храмі» Гербрандта Янса ван ден Екхаута, великого Рембрандта, «Сніданок» Ханса ван Санта. Фламандський натюрморт представлений полотнами Дірка Фалькенбурга. Із сучасних творів у колекції були пейзажі братів Освальда і Андреаса Ахенбахів, Теодора Вергаса, Пітера Герардуса ван Оса, чотири живописні твори Івана Айвазовського, написані художником у Харкові в 1854–1855 рр.¹ Варто відмітити, що Айвазовський і Алфьоров перебували у дружніх стосунках.

Необхідно вказати, що у даній колекції налічувалося 20 гравюр Дюрера: гравюри на міді – «Кухар із дружиною» (див. Додаток А), «Морське страховисько», «Чотири відьми» та інші, також дев'ять ксилографій із серії «Великі страсті»². Цінною є гравюра нідерландського художника Лукаса Хейгенса ван Лейдена (Луки Лейденського) «Молочниця» (див. Додаток Б).

¹ Мельничук Л. Ю. Мистецька колекція Аркадія Алфьорова і Музей красних мистецтв і старожитностей харківського університету. *MUSEUM STUDIES, MONUMENT STUDIES*. Riga, Latvia July 16–17, 2021. С. 69-73. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/150/4450/9388-1?inline=1> (дата звернення 09.11.2021).

² Музей изящных искусств и древностей Императорского Харьковского университета. Коллекция гравюр А. Н. Алфорова. Общий обзор, оценка и каталог её, составленные Н. И. Черноволотом. Х. :Паровая тип. и литограф. М. Зильберберг и С-вья, 1911. 289 с. : 34 ил.

Серед графічної частини колекції особливої уваги заслуговують зібрання голландського малюнка, яке навіть після втрат вважають одним із найкращих в Україні. Воно містить велику кількість творів художників XVII ст. – XIX ст., а саме: Яна ван Гойена, Пітера Молейна, Алберта Кейпа, Йоханеса Леманса, Алларта Евердінгена, Яна Лівенса, Корнеліса Сафтлевена. Йоганнеса Босбоома, Йозефа Ізраельса, Георгіуса Яна ван Оса та ін.¹

Щодо італійського мистецтва в колекції, необхідно згадати, про митців XVI – XVIII ст., таких як: Аннібале Караччі, Франческо Парміджаніно, Джованні Тьєполо. Також були представлені малюнки німецьких художників – Генріха Рооса, Йоганна Фрідріха Олександра Тіле, Йоганна Гретлера, Андреаса Ахенбаха. Французька графічна школа презентована сангінами Едма Бушардона, акварелями Панкраса Бесса.

Варто згадати і про австрійського художника Августа Петенкоффена («Хлопчик із глечиком» (олівець, акварель)), данського скульптора Бертеля Торвальдсена (малюнок «Карітас»), бельгійського митця Шарля Анрі-Жозефа Лейкерта («На березі моря» (сепія, пензель)). Твори російської школи графіки були представлені нечисленними роботами XIX ст. – ескіз-сепією Карла Брюллова, малюнок пером І. Шишкіна тощо.²

Колекційне зібрання Аркадія Алфьорова з Музею красних мистецтв і старожитностей Харківського університету, з часом,

---

¹ Мельничук Л. Ю. Мистецька колекція Аркадія Алфьорова і Музей красних мистецтв і старожитностей харківського університету. *MUSEUM STUDIES, MONUMENT STUDIES*. Riga, Latvia July 16–17, 2021. С. 69-73. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/150/4450/9388-1?inline=1> (дата звернення 09.11.2021).

² Мельничук Л. Ю. Оригінальна графіка в українських зібраннях XIX ст. Колекція Аркадія Алфьорова. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених. Дрогобич, 2020. № 34. С. 23-29.

у ХХ ст. внаслідок чисельних музейних реорганізацій колекція перекочувало у різні музеї Харкова. В підсумку, через бурхливі події ХХ століття, такі національно-визвольні змагання 1917-1922 рр., Перша та Друга світова війна, колекція зазнала значних чисельних втрат.

Таким чином, стає очевидним, що Харківський університет та його музеї стали центром розвитку культури у той період.

Наповненням колекцій музею займався і О. О. Потебня. Від нього музей отримав цінні твори мистецтва, а саме: І. Шишкін «Ялиновий ліс» (див. Додаток В) за 500 рублів, Г. Мясоєдова «Молитва в полі під час посухи» за 2500 рублів, колекцію гравюр Ж. Еделінга та акварелей англійського майстра. У 1881 році О. Потебня передає управління музеєм професору О. Кіріпнікову, який змінився у 1884 році. М. Сумцовим¹.

Досить вагомий внесок для Харківського університету зробив його випускник – А. М. Матушинський, який у 1886 році подарував значну кількість художніх творів.

З 1884 року музей діяв під керівництвом М. Ф. Сумцова. Протягом двох років разом з іншими вченими він продовжував вивчати, поповнювати та систематизувати художню колекцію. За його пропозицією університетський комітет звернувся до Академії мистецтв у Санкт-Петербурзі з проханням надіслати картини з колекції А. І. Куїнджі. Завдяки М. Сумцову до музею надійшло 16 картин².

Необхідно вказати, що на початку ХХ ст. Музей образотворчого мистецтва отримав подарунки від окремих осіб

¹ Историко-статистические записки об ученых и учебно-вспомогательных учреждениях Императорского университета св. Владимира (1834–1884). Изданы под редакцией ордин.-проф. В. С. Иконникова. Киев: В типографии Императорского университета Св. Владимира, 1884. 523 с. URL: <http://www.rare.univ.kiev.ua/eng/showbook/showbook.php3?0470699>

² Павлова О. Г. Мистецтвознавча діяльність професора Харківського університету М. Ф. Сумцова (до 150-річчя з дня народження). *Вісн. Харк. нац. ун-ту. Історія.Х.*: НМЦ «СД», 2004. Вип. 36 (633).С. 12-21.

та установ, що дозволило відкрити відділ місцевого мистецтва. До нього увійшли картини художників О. М. Виєжева, К. Н. Пінеєва, Л. Я. Тракаломт та інші¹.

Таким чином, від початку заснування університету, його колекція розширювалася та поповнювалася цінними експонатами. Підсумовуючи викладену інформацію, варто зазначити, що протягом усього періоду існування музеї Харківського університету залишалися, у першу чергу, навчально-допоміжними закладами та мали забезпечувати навчальний процес. Окрім того, вони були базовими для наукових досліджень і лише в останню чергу надавали свої колекції для огляду стороннім особам. Проте, після відкриття у місті загальнодоступного міського музею, він став значним культурно просвітницьким осередком міста.

Для широких верств населення в той період, музеї в основному були першими та, скоріше за все, єдиними культурно-просвітницькими установами, які дозволяли засобами наочної демонстрації зробити доступними практично для кожного основні наукові здобутки, надбання вітчизняної, а подекуди і світової культури.

Значна частина цінних та вагомих по значенню експонатів у колекціях музеїв на початку XX століття, на жаль мала досить трагічну долю. Через численні воєнні конфлікти, що зачіпали територію України та зокрема Харкова, певні зразки мистецтва були знищені, втрачені та перевезені в інші установи та держави.

---

¹ Борис Т. Формування художніх колекцій при університетах України (XIX – початок XX ст.). *Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Сер.: Істор. науки.* 2013. № 21 (269). С. 150-155.

РОЗДІЛ II

ПРАЦІВНИКИ МУЗЕЙНИХ ЗАКЛАДІВ

Початок музейної справи у Харкові був пов'язаний з заснуванням у 1804 р. Харківського університету та його навчально-допоміжних установ. У 1807 р. був заснований Кабінет рідкостей, музейні колекції якого заклали низку університетських музеїв (спочатку кабінетів), зокрема Музею образотворчих мистецтв, зоологічного, етнографічного, археологічного, анатомічного.

Як уже зазначалося, у XIX – на початку XX сторіччя на історико-філологічному факультеті університету працювала когорта знаних музеєзнавців. Серед них – М. Ф. Сумцов – український фольклорист, етнограф, літературознавець і громадський діяч, доктор філологічних наук (1885 р.), професор (1889 р.), член кореспондент Санкт-Петербурзької АН (від 1905 р.), дійсний член УАН (від 1921 – ВУАН) (від 25.01.1919 р.), член Чеської академії наук і мистецтв та низки слов'янських наукових товариств, дійсний член НТШ (від 1908 р.), видатний діяч у галузі вітчизняного музеєзнавства¹.

Головною галуззю досліджень М. Ф. Сумцова була етнографія, особливо фольклор. Його праці вважаються своєрідними підручниками, енциклопедіями у галузі фольклористики, етнографії, символіки мистецтва.

У 1884 році М. Ф. Сумцов був призначений завідувачем Музею витончених мистецтв і старожитностей Імператорського Харківського університету.

---

¹Сумцов Микола Федорович // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. Київ : Наук. думка, 2012. Т. 9 : Прил. С. 906–944 с.

У 1904–1918 рр. очолював Етнографічний музей Харківського історико-філологічного товариства. Був засновником і директором (1920–1922) Музею Слобідської України імені Г. С. Сковороди у Харкові.

Нині на честь вченого названо Харківський історичний музей ім. М. Ф. Сумцова – один з найбільших музеїв України. Щорічно ця установа приймає більше 200 тисяч відвідувачів, а фондова колекція музею складає понад 330 тисяч предметів.

Ще один відомий музейний працівник – Є. К. Редін – історик мистецтва і археолог. Він є автором фундаментальних досліджень з історії художньої культури Київської Русі, археології періоду раннього християнства, італійського мистецтва доби Відродження, архітектурно-художніх пам'яток Києва, Харкова тощо¹.

У 1893 році вчений був запрошений на посаду приват-доцента до Харківського університету на кафедру теорії та історії витончених мистецтв для читання лекцій². Того ж року він був призначений завідувачем Музею образотворчих мистецтв університету.

У період з 1893 по 1908 р. цей музей очолював Є. К. Редін. Він розумів, що університетський музей має налічувати багаті фонди для кращого засвоєння матеріалу студентами, почутого на лекціях. Завідувач доклав чимало зусиль для поповнення Музею творами вітчизняного і зарубіжного мистецтва. Вчений надавав перевагу не окремим експонатам, а колекціям, які повинні відповідати науковим вимогам.

На думку Є. К. Редіна, Музей образотворчих мистецтв повинен був мати такі колекції: моделі та малюнки відомих архітектурних пам'яток Стародавнього Сходу, античності, середньовіччя, епохи Ренесансу, давньоруських храмів; гіпсові зліпки з оригіналів

¹ Філіппенко Р. І., Куделко С. М. Є. К. Редін – професор Харківського університету: Монографія. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. 228 с.

² Отчеты о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1892–1916 годы://Записки Харьковского университета. За 1893 г. 1894. Кн. 2. С. 20.

скульптур Єгипту, Ассирії, Фінікії, Передньої Азії, Греції, Риму, Західної Європи, зокрема італійської епохи Відродження; копії кращих зразків живопису та мистецтва всіх епох; зібрання в копіях і оригіналах предметів художньої індустрії різних часів і народів¹.

У результаті в музеї, за п'ятнадцятирічний період завідування Є. К. Рєдіним, було створено нові відділи, а його фонди були поповнені новими предметами. Якщо станом на 1 січня 1893 р. в музеї налічувалося 2 011 предметів на суму 39 517 карбованців 57 коп., то на 1 січня 1908 р. тут зберігалось вже 3 733 предмети².

Колекція музею поповнювалася за рахунок добровільних пожертв. Особливо вона розширилася в період підготовки XII Археологічного з'їзду, в якому Є. К. Рєдін брав активну участь. Він був обраний секретарем Харківського підготовчого комітету. Московське археологічне товариство виділило вченому засоби для проведення «екскурсій» в м. Белгород і по Харківській губернії в 1900 і 1901 рр. Мета поїздки – збір найбільш характерних для Слобідської України матеріалів з історії церковних старожитностей: ікон, окладів, хрестів, богослужбових книг, дарохранильниць і т.д. Проведення археологічних розкопок і експедицій дозволило значно збільшити кількість експонатів у музеї. Результатом проведеної роботи стало відкриття при ньому відділу старожитностей, внаслідок чого Музей образотворчих мистецтв був перейменований на Музей образотворчих мистецтв і старожитностей. Також, завдяки XII Археологічному з'їзду та величезній роботі, проведений Є. К. Рєдіним,

---

¹ Рєдин Е. К. Харьков как центр художественного образования юга России. Харьков, 1894. С. 33-34.

² Отчеты о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1893–1909 годы://Записки Харьковского университета. 1908. С. 191.

були засновані нові відділи: церковний, місцевий і історичний. Перший – створений виключно працями Єгора Кузьмича¹.

Є. К. Рєдіну, як добросовісному вченому, було доручено загальну редакцію «Каталогу виставки XII Археологічного з'їзду в Харкові» і «Альбому Виставки XII Археологічного З'їзду в м. Харкові». Цінність «Каталогу» і «Альбому» полягала в тому, що в них були зібрані найбільш детальні відомості з історії культурної спадщини Слобожанщини. У посиланнях були вказані назви ікон, представлена їх коротка порівняльна характеристика, надавався короткий опис сюжету, матеріалу, техніки, розміри, місце знаходження та коротка історична довідка про експонат.

Таким чином, в університетський музей надійшов уже частково систематизований матеріал, який пройшов всебічне наукове дослідження. Атрибуція проводилася на підставі проведення хронологічних і іконографічних аналогій. Природно, що ці дослідження не могли бути повними. Деякі предмети пройшли тільки первинну атрибуцію. Сьогодні «Каталог» є важливим довідником по колекції Університетського та Єпархіального музеїв.

Багато зусиль доклав Є. К. Рєдін, збираючи експонати для виставки, і ще більше – зберігаючи їх у музеї Харківського університету. Після завершення з'їзду було прийнято рішення передати всі церковні старожитності, зібрані на виставці, Харківській духовній семінарії. Тут архієпископ Харківський і Охтирський Арсеній (Брянцев) задумав заснувати церковний музей. У Музеї історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна зберігся лист від 10 грудня 1902 р., адресований Є. К. Рєдіну. Його Високопреосвященство наказав не жертвувати і не поступатися за плату стародавніми церковними речами і предметами, доставленими від церков до Комітету з влаштування в Харкові Археологічного з'їзду та до Музею

---

¹ Филиппенко Р. И. Е. К. Редин и музей изящных искусств и древностей Харьковского университета // Вопросы музеологии. № 2 (10). 2014. С. 89-96.

старожитностей при Харківському університеті, оскільки ці речі мали надійти до Музею при Харківській духовній семінарії¹.

Є. К. Редін виступив категорично проти цього рішення, стверджуючи, що в семінарії немає кому керувати таким спеціальним закладом, як музей, який вимагає особливої наукової підготовки. Він зумів довести необхідність існування церковного відділу в Музеї університету для кращого розуміння студентами почутого на лекціях матеріалу. Спираючись на допомогу П. С. Уварової, Єгор Кузьмич залишив основну частину колекції в Музеї Харківського університету. В одній зі своїх робіт історик мистецтва відзначав, що П. С. Уварова постійно дбала про розвиток обласних музеїв і надавала їм усіляку допомогу².

Чимало уваги приділяв Є. К. Редін й іншим відділам музею. Вивчаючи відділення гравюр Музею витончених мистецтв і старожитностей, М. І. Черноволот відзначав, що при описі колекції гравюр А. Н. Алфьорова він користувався вказівками та порадами професора Є. К. Редіна³.

Є. К. Редін писав про необхідність заснування при Харківському університеті Етнографічного музею і надавав допомогу в його створенні М. Ф. Сумцову⁴.

Пізніше Етнографічний музей Харківського університету став основою Музею Слобідської України ім. Г. С. Сковороди¹.

---

¹Багалеї Д. И., Миллер Д. П. История города Харькова за 250 лет его существования (1655–1905): Ист. моногр.: В 2 т. Харьков, 1993. Т. 2. С. 644.

² Редин Е. К. Графиня П. С. Уварова: (К двадцатилетию ее председательства в Императорском Московском Археологическом Обществе)//Сборник Харьковского историко-филологического общества. 1905. Т. 16. С. 8.

³Черноволот Н. И. Музей изящных искусств и древностей императорского Харьковского университета. Отделение гравюр. Коллекция гравюр А. Н. Алфорова: Общий обзор, оценка коллекции и каталог ее. Харьков, 1911. С. 2.

⁴ Редин Е. К. XII Археологический съезд. [Б.м., б.г.]. С. 2.

Є. К. Редін, будучи вже невиліковно хворим, доклав багато зусиль для створення в Музеї відділу місцевих художників, який з'явився в 1908 р. Він створювався з картин, подарованих харківськими художниками В. А. Фельдманом, К. П. Пинєєвим, А. Н. Висєжєвим, Л. І. Тракалом і ін. Таким чином, історик мистецтва вніс вагомий внесок у вивчення мистецьких пам'яток рідного краю. За свідченням М. Ф. Сумцова, який майже щодня відвідував хворого, Єгор Кузьмич мріяв «про подальші прирости, висловлював часто бажання скласти популярний путівник по Музею, дбав про інтереси науки, публіки та учнівської молоді»².

Особливо слід відзначити роботи Є. К. Редіна про людей, які брали безпосередню участь у житті Харківського університету, зокрема, про А. М. Матушинського ³, І. Є. Бецького ⁴, А. Н. Алфьорова ⁵. Вони багато зробили для збагачення almagater, поповнюючи колекцію університету пам'ятками мистецтва, різними виданнями з історії мистецтва та іншою літературою.

---

¹ Красиков М. З історії вивчення Слобожанщини//Краєзнавство. Літопис українських краєзнавців. Київ, 1995. Число 1-4 (32-35). С. 23.

² Сумцов Н. Человек золотого сердца (профессор Егор Кузьмич Редин). Харьков, 1909. С. 10-15.

³ Редин Е. К. 1) Аполлон Михайлович Матушинский: К истории Харьковского университета//Записки Харьковского университета. 1894. Кн. 1. С. 89-104; 2) Каталог библиотеки Императорского Харьковского Университета. Отделение: «Библиотека А. М. Матушинского». Харьков, 1895.

⁴ Редин Е.К. И.Е. Бецкий и музей изящных искусств и древностей Харьковского университета. (К истории университета)//Записки Харьковского университета. 1901. Кн. 4.С. 1-23; [Редин Е. К. И. Е. Бецкий и музей изящных искусств и древностей Харьковского университета] // Сборник Харьковского историко-филологического общества. 1905. Т. 14. С. XLI-XLVII.

⁵ Редин Е.К.Музей изящных искусств и древностей Императорского Харьковского университета (1805 – 1905). К истории Императорского Харьковского университета. С. 38.

Про широту інтересів вченого свідчить склад бібліотеки, створеної ним при музеї. Початок музейної бібліотеки поклав А. О. Валицький. Її основу складали видання про мистецтво. Крім того, музей виписав дуже гарне видання знімків і видань Мюнхенської пінаотеки, Дрезденської галереї та галереї Шлейсгейма, видання старожитностей Геркуланума і Помпей. Згодом ці наочні матеріали використовувалися викладачами, які проводили заняття з історії мистецтв¹.

Таким чином, Є. К. Редін став справжнім подвижником музейної справи. Протягом багатьох років учений успішно керував Музеєм образотворчих мистецтв і старожитностей університету, доклавши чимало зусиль для його розвитку. Безумовно, заслугою Є. К. Редіна є те, що за цей період Музей образотворчих мистецтв і старожитностей став не лише пам'яткою і гордістю Харківського університету, а й міста в цілому².

Ф. І. Шміт – український і радянський візантолог, археолог, музеєзнавець, мистецтвознавець, теоретик мистецтва, педагог, дійсний член АН УРСР (з 1921). Він — видатний дослідник архітектури й малярства Візантії, балканських країн, країн Близького Сходу, а також Київської Русі. Працював у Російському археологічному інституті в Константинополі (учений секретар 1908–1912 рр.). Закінчив Петербурзький університет (1912 р.). У 1912–1921 роках – професор Харківського університету (1912–1921 рр.), завідувач музейної секції Всеукраїнського комітету охорони пам'яток старовини Наркомосу УРСР (1919–1920 рр.), 1921–1924 рр. в Києві, голова Археологічної комісії та інших установ ВУАН, професор Київського художнього інституту. З кінця 1924 р. –

¹ Побожій С. І. Харківська університетська школа мистецтвознавства: історія, напрями, проблеми//Українське мистецтвознавство. Київ, 1993. Вип. 1. С. 72.

² Филиппенко, Р. И. Е. К. Редин и музей изящных искусств и древностей Харьковского университета//Вопросы музеологии. № 2 (10). 2014. С. 89-96.

професор Ленінградського університету і директор Державного інституту мистецтв¹.

Харківський період життя став надзвичайно плідним для Ф. І. Шміта. Безумовно, науково-організаторська та викладацька діяльність були покликанням Ф. І. Шміта, а до своїх обов'язків вчений ставився з великим ентузіазмом. У той період починається пора наукової зрілості вченого. У Харкові побачили світ його оригінальні праці з історії та теорії мистецтва, психології мистецтва. Тут же вченим були написані й перші праці в галузі музейної справи.

Будучи професором кафедри історії та теорії мистецтв, Ф. І. Шміт проводив в музеї практичні заняття. Слухачам пропонувалися для опису і розбору обрані картини Музею витончених мистецтв університету. Доповіді обговорювалися всіма учасниками занять².

З числа студентів університету особливо потрібно виділити учнів Ф. І. Шміта, Д. П. Гордєєва і С. А. Таранушенка, які стали відомими мистецтвознавцями.

У 1913 р. на історико-філологічному факультеті була запропонована тема з історії мистецтва — «медального твору»: «Де Ісус в візантійському і російському мистецтві», за розробку якої взяли студенти Д. Гордєєв і В. Третьяков. Для написання цього «твору» вони працювали у музеї і його бібліотеці, про що свідчить звіт за 1913 р.³ Будучи науковим

---

¹ Ковпаненко Н. Шміт (Шмідт) Федір Іванович//Видатні діячі науки і культури Києва в історико-краєзнавчому русі України: Біографічний довідник. Київ: Інститут історії України, 2005. Ч. 2. С. 300–307.

² Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1913 год. Кн. 1. С. 14–15.

³ Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1913 год. Кн. 1. С. 171.

керівником Д. Гордєєва і В. Третьякова, Ф. І. Шміт написав «Відгук» на роботи своїх учнів¹.

За свою роботу Д. Гордєєв був удостоєний золотої медалі, В. Третьяков – срібної².

У жовтні 1913 р Ф. І. Шміт звернувся з пропозицією до декана факультету залишити в університеті Д. П. Гордєєва для підготовки до професорського звання. Його прохання було задоволено. У 1914 р. в «Звіті» ми зустрічаємо прізвище Д. Гордєєва у числі «Стипендіатів для приготування до професорського звання»³. У 1915 р Д. П. Гордєєв був «визначений на службу» молодшим асистентом при історико-філологічному факультеті і працював в Музеї образотворчих мистецтв і старожитностей⁴.

С. А. Таранушенко писав дипломну роботу на тему: «Іконографія українського іконостасу». Ф. І. Шміт написав «Відгук»⁵ і на твір С. А. Таранушенка, праця якого була визнана гідною золотої медалі. Після закінчення університету в 1916 р. С. А. Таранушенко був залишений при ньому для приготування до професорського звання.

---

¹ Шмит Ф.И. Отзыв о сочинениях на тему: «Деисус в византийском и русском искусстве»//Записки Харьковского университета. 1914. Кн. 1. С. 1–6.

² Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1913 год. Кн. 1. С. 141.

³ Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1914 год. Кн. 1. С. 4.

⁴ Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1915 год. Кн. 1. С. 11.

⁵ Шмит Ф. Отзыв о медальном сочинении на тему «Иконография украинского иконостаса», под девизом «Лебедь»//Записки Харьковского университета. 1917. Кн. 1–2. С. 65–70.

Захоплення мистецтвознавством і робота в музеї зблизила Д. П. Гордєєва і С. А. Таранушенка¹. У «Звіті» про стан музею за 1918 року вказується, що у січні 1918 р. Д. П. Гордєєв і С. А. Таранушенко були відряджені до м. Лебедин для вжиття заходів щодо охорони пам'яток, які перебували у володінні графині Варвари Василівни Капніст в маєтку Михайлівка та Олексія Андрійовича Красовського².

У музеї працювали не лише студенти Харківського університету, а й слухачки Вищих жіночих курсів, куди Ф. І. Шміт був запрошений для читання лекцій.

У Всеукраїнському комітеті охорони пам'яток мистецтва та старовини, який був створений в лютому 1919 р, Ф. І. Шміт очолив музейну секцію. Варто зазначити, що історик мистецтва займався питаннями охорони пам'яток і до створення Комітету³.

Про це свідчить «Звіт про стан Музею витончених мистецтв та старожитностей» університету за 1918 р. в якому говорилося, що за обставинами часу, діяльність Музею була спрямована в бік охорони пам'яток мистецтва та старовини, що знаходяться на території Харківської губернії. Результатом такої роботи Ф. І. Шміта стала публікація в 1919 р. оригінальної монографії в галузі музеєзнавства — «Історичні, етнографічні, художні музеї: Нарис історії і теорії музейної справи»⁴, у якій вчений формулює основні теоретичні принципи музеєзнавства. У цій і інших роботах, присвячених питанням будівництва та організації музейної справи, Ф. І. Шміт проявив себе як блискучий і самобутній теоретик-музеєзнавець. Очоливши комісію з реорганізації музейної справи у

¹ Филиппенко Р. И. Ф. И. Шмит – заведующий Музеем изящных искусств и древностей Харьковского университета//Вопросы музеологии. 2016, № 1 (13). С. 69–77.

² Сокращенный отчет о деятельности Харьковского университета за 1918 год. С. 33.

³ Филиппенко Р. И. Ф. И. Шмит – заведующий Музеем изящных искусств и древностей Харьковского университета//Вопросы музеологии. 2016, № 1 (13). С. 69–77.

⁴ Шмит Ф.И. Исторические, этнографические, художественные музеи: Очерк истории и теории музейного дела. Харьков, 1919.

Харкові, вчений провів перебудову міських музеїв, доклавши величезних зусиль для збереження історико-культурної спадщини, повернення історичних і художніх цінностей до України.

Загалом, Ф. І. Шміт зробив помітний внесок у вивчення історії та теорії мистецтва, психології та музейної справи. Його наукова спадщина налічує понад 100 опублікованих і чималу кількість неопублікованих робіт. Серед опублікованих — великі праці, статті та газетні замітки, багато з яких були задумані та написані в харківський період життя й присвячені питанням музеєзнавства. Саме наукова та педагогічна робота в Харківському університеті й Музеї образотворчих мистецтв і старожитностей дозволила Ф. І. Шміту стати не лише великим ученим-мистецтвознавцем, наукова спадщина якого багато у чому зберігає своє значення й сьогодні, але і визнаним організатором музейної справи в СРСР¹.

У 1919 році при музеї був створений археологічний музей. З моменту заснування й до 1936 року директором музею був О. С. Федоровський — один з провідних українських археологів 1920-1930-х років ХХ століття.

У 1912-1916 рр. вчений проводив археологічні розкопки на Харківщині та Кубані. У 1914 р. перебував у науковому відрядженні у м.м. Берлін (Німеччина), Брюссель (Бельгія) і Париж (Франція), познайомившись із зарубіжними дослідженнями у галузях геології, палеонтології, гідрогеології, археології й охорони природи. О. С. Федоровський був високоосвіченою людиною, володів французькою, грецькою, німецькою, англійською, польською та латинською мовами. У 1914-1934 рр. працював у Харківському університеті та утворених на його основі Академії теоретичних знань й Інституті народної освіти (із 1920 р. — професор), де викладав курси із геології, мінералогії, палеонтології. Працюючи в університеті, завідував секцією археології кафедри географії й антропології та секцією палеонтології Науково-дослідного інституту

---

¹ Филиппенко Р. И. Ф. И. Шмит — заведующий Музеем изящных искусств и древностей Харьковского университета // Вопросы музеологии. 2016, № 1 (13). С. 69–77.

геології. Ще до революції 1917 р. О. С. Федоровський брав активну участь у роботі Харківського товариства любителів природи (ХТЛП), був членом його правління.

У 1917 р., склавши іспит на магістра мінералогії та геології, став приват-доцентом Харківського університету. У 1920 р. – голова Всеукраїнського комітету з охорони пам'яток мистецтва і старовини, керівник краєзнавчої комісії Українського наукового товариства. Із 1920 р. працював у харківських медичному і ветеринарному інститутах. Директор Харківського археологічного музею (із 1920 р.) й Інституту історії матеріальної культури (1930-1934 рр.), професор, завідувач кафедри геології Харківського педагогічного інституту (1936-1939 рр.).

У 1922 р. брав активну участь у діяльності Асканійського комітету із відродження Асканії-Нова. Входив до складу оргбюро Слобожанської комісії краєзнавства (1923 р.) та до складу Центрального бюро краєзнавства (м. Москва). 10.10.1925 р. затверджений інспектором Укрнауки з охорони природи Наркомосу УСРР, із 1929 по 1932 рр. – заступник голови Українського комітету з охорони пам'яток природи. Оскільки голова комітету М. М. Полоз був Наркомом фінансів УСРР і не мав достатньо часу для природоохоронної діяльності, то вся діяльність комітету замикалася на О. С. Федоровському. За редакцією вченого було видано кілька природоохоронних збірників, один із них – «Охорона пам'яток природи на Україні» – у 1927 р. Окрім охорони пам'яток природи, вчений активно займався охороною археологічних пам'яток, був членом Українського комітету охорони пам'яток культури. Обіймав наукові посади у Держплані та Харківському Водотресті. Член Всеукраїнського археологічного комітету. На жаль, талановитий учений не уникнув гонінь. Його звільнили з Харківського університету, звинувативши у «протягуванні

буржуазної методики». Як наслідок, десятиріччями внесок О. С. Федоровського у вітчизняну науку незаслужено замовчувався¹.

Після О. С. Федоровського, до початку Другої світової війни директором музею був його учень – І. М. Луцкевич. У результаті проведення планомірних археологічних розвідок і розкопок І. М. Луцкевичем та іншими харківськими дослідниками у 20-30-х рр., колекція Археологічного музею виросла майже до 200 тис. експонатів. Про значущість цих матеріалів може свідчити той факт, що крім місцевих вчених ними користувалися такі відомі археологи, як Б. В. Фармаковский, А. А. Спіцин, М. Я. Рудинський та ін. За керування І. М. Луцкевича в музеї зберігалася й нумізматична колекція, яка налічувала близько 40 тис. монет і медалей.

У повоєнні роки музеєм завідував В. І. Кадеєв (1953-59 рр.) – радянський і український історик і археолог, доктор історичних наук, професор, декан історичного факультету Харківського державного університету імені О. М. Горького, головний редактор щорічника «Древности»².

В 1951 р. вступив до ХДУ на історичний факультет і був прийнятий на кафедру Стародавньої історії та археології. Під час навчання брав участь у археологічних експедиціях на чолі з Б. А. Шрамком, С. О. Плетньовою, Д. Я. Телегіним і Д. Т. Березовцем (розкопки на Харківщині та Полтавщині). Очолював Археологічний музей ХДУ з 1953 по 1959 рр. У 1955 р., завдяки рекомендаціям А. В. Арциховського, отримав дозвіл на «Відкритий лист» для проведення самостійних археологічних розвідок. Після того, як В. І. Кадеєв отримав вищу освіту в 1956 р., працював на кафедрі Стародавньої історії та археології ХДУ науковим співробітником Археологічного музею ХДУ.

¹ Кравченко В.І. Федоровський Олександр Семенович. Лебединщина в іменах. URL: lebedyn.org/2018/02/27/fedorovskyj-oleksandr-semenovych/

²Владимиру Ивановичу Кадееву – 80 лет//Древности.2006-2008 гг. Харьков: Харьковское историко-археологическое общество, 2008. С. 282-284.

З 1959 по 1961 рр. навчався в аспірантурі, а в 1963 р. під керівництвом К. Е. Гриневича захистив кандидатську дисертацію «Ремесла і промисли Херсонесу Таврійського в I-IV ст. до н.е.» З 1963 р. очолював Херсонеську археологічну експедицію Харківського державного університету. У 1968 р. отримав вчене звання доцента. У 1973–1974 рр. докторант в Інституті археології АН СРСР, а в 1975 р., під керівництвом В. Д. Блаватського, захистив докторську дисертацію «Херсонес Таврійський в I-III ст. до н.е.». Був деканом історичного факультету Харківського державного університету імені О. М. Горького у 1978–1982 рр. У 1978 р. став першим завідувачем кафедри історії древнього світу та середніх віків, яка виникла на базі кафедри Стародавньої історії та археології (на цій посаді був з 1978 по 2007 рр.). У 1979 році став професором. Був куратором Студентського наукового товариства (СНТ) у 1984 рр.

У 1994 р. виникла Харківська історико-археологічна спілка (ХІАС), ідейним натхненником створення цієї спілки і співголовою товариства (з 1995 по 2001 рр.) був саме В. І. Кадеєв. Того ж року він став головним редактором Харківського історико-археологічного щорічника «Древности» (до 2012 р.). Тривалий час був рецензентом журнальних випусків «Радянської археології» та «Вісника давньої історії», був членом редколегії «Вісника Харківського університету», «Болгарського щорічника» та журналу «Археологія». Крім цього, деякий час був головним редактором вищезазначених видань¹.

Спочатку його цікавила слов'янська археологія та пам'ятки салтівської культури Харківщини. Потім основними науковими інтересами стали історія та археологія античних центрів Північного Причорномор'я, особливо інтенсивно займався розкопками і дослідженням Херсонеса Таврійського.

---

¹ Владимиру Ивановичу Кадееву – 80 лет//Древности. 2006-2008 гг. Харьков: Харьковское историко-археологическое общество, 2008. С. 282-284.

Наступним музей очолював Б. П. Зайцев (1959-64 рр.) – історик, фахівець в галузі спеціальних історичних дисциплін, кандидат історичних наук (1969 р.), доцент кафедри історіографії, джерелознавства та археології Харківського державного університету імені О. М. Горького (1973 р.).

Головні наукові інтереси: нумізматика, геральдика, архівознавство, краєзнавство. Один із засновників емблематики в Україні. У ХДУ викладав спеціальні історичні дисципліни, архівознавство, історію стародавніх суспільств, паралельно викладав у Харківському інституті культури. Автор понад 400 наукових, науково методичних та науково-популярних праць. Під час роботи в археологічному музеї щорічно брав участь в археологічних експедиціях, які проводилися на базі історичного факультету археологами К. Е. Гриневичем, Б. А. Шрамком та В. І. Кадєєвим. Здійснив ряд самостійних археологічних досліджень пам'яток черняхівської культури в басейні Сіверського Дінця¹.

За значний внесок у розвиток краєзнавчого руху в Україні Президія правління Всеукраїнської спілки краєзнавців присвоїла Б. П. Зайцеву звання «Почесний член Всеукраїнської спілки краєзнавців» (1996 р.). У складі кафедри став лауреатом Республіканської премії ім. Д. І. Яворницького Всеукраїнської спілки краєзнавців (1997 р.). Нагороджений орденом «За мужність» III ступеня, має дев'ять медалей, у тому числі «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 років».

Був членом редакційних колегій серій збірників архівних документів і матеріалів «Старовинні міста Харківщини» і «Краю мій, Слобожанщино!». Брав участь у роботі геральдичної комісії при Харківському міськвиконкомі. Разом з В. В. Поповим

---

¹ Борис Петрович Зайцев: воспоминания и библиография / Авт.-сост. Сергій Іванович Посохов; С. М. Куделко, М. В. Гречишкина. Харьков: Издательство ХНУ имени В. Н. Каразина, 2012. 139 с.

(тоді студентом 5 курсу історичного факультету) брав участь у Всеукраїнському конкурсі зі створення ескізу Великого Державного Герба України (1996 р.)¹.

У 1964-71 рр. музей очолював В. П. Андрієнко – український археолог, скіфолог, кандидат історичних наук.

Владислав Андрієнко народився в 1939 році в селі Уплатне Харківської області. У 1950 році родина була вислана до Республіки Комі АРСР в зв'язку з тим, що в роки Другої світової війни Петро Андрієнко знаходився в німецькому полоні, тому Владислав перебував під опікою бабусі в с. Нова Мечебилівка Лозівського району Харківської області та тітки у селищі Лазневе.

У 1956 році, після невдалої спроби вступу до Українського бібліотечного інституту (Харків), поїхав до батька в Республіку Комі АРСР, де рік пропрацював на будівельному майданчику Інтауголь.

З 1957 по 1962 роки навчався в Харківському державному університеті імені О. М. Горького на історичному факультеті. Після завершення навчання працював там, з 1964 по 1970 був завідувачем археологічного музею університету, паралельно навчаючись в аспірантурі.

У 1975 році захистив кандидатську дисертацію за темою: «Землеробські культури племен лісостепової Скіфії VII-V до н. е.».

З 1973 року працював на кафедрі загальної історії Донецького державного університету. З 1974 по 1975 – заступник декана історичного факультету. З 1978 року – доцент кафедри археології та історії стародавнього світу та середніх віків, з 1991 по 1996 рік – завідувач цієї ж кафедри².

---

¹ Борис Петрович Зайцев (до 80-річчя з дня народження): Біобібліогр. показ. / Уклад.: В. Д. Прокопова, С. Б. Глибська; Наук. ред.: С. М. Куделко; Бібліогр. ред.: Ю. Ю. Полякова. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. 53 с.

² Шепель Л. АНДРІЄНКО Владислав Петрович//Українські історики XX століття: Біобібліографічний довідник/ Київ, 2006. Вип. 2, ч. 3. 315 с.

В. П. Андрієнко брав участь у багатьох археологічних експедиціях, у тому числі групи курганів біля майдану «Скоробір» (1965 р.), на ХІХ зольнику Західного Бельського городища (1967), поселення скіфських часів Олефірщина (1974 р.), поселення Пожежна Балка на р. Ворскла (з 1975 по 1992 рр.), курганів в районі Вугледара (1993 р.)¹.

У 1967-1968 роках В. П. Андрієнко, спільно з В. К. Міхєєвим і В. З. Фрадкіним, відкрив скіфське поселення Мисове-2, поселення бронзового століття в урочищі Дроворуби біля села Западня, два скіфських поселення в районі села Велика Гомільша. У 1972 році, спільно з А. К. Дегтярем, відкрив поселення черняхівської культури Войтенки 1 і Войтенки 2.

Завдяки дослідженню майданів, проведених В. П. Андрієнком у рамках Скіфо-слов'янської археологічної експедиції, вдалося з'ясувати, що вони є не давніми культовими спорудами, а є залишками діяльності селітроварів ХVІ-ХVІІІ століть².

Пізніше музей очолив А. К. Дегтяр (1971–1998 рр.). Він займався вивченням салтівської культури і археологією римського часу. Протягом 70-80-х рр. ХХ століття займався дослідженням і вивченням пам'яток салтівської культури. З 1971 по 1998 рр. він очолював Археологічний музей ХДУ імені О. М. Горького, а також був головним хранителем з 1971 по 2000 рр. Протягом 1995–1999 рр. А. К. Дегтяр з групою співробітників, студентів і випускників історичного факультету під керівництвом М. В. Любичева здійснювали невеликі розкопки на черняхівських поселеннях Колісники (1995 р., 1996 р.), Тимченки (1998 р.), на могильниках Соколово (1997 р.) і Глибоке (1998 р.)³.

¹ Андрієнко В. П. Згадуючи Вчителя//Древности. 2012. Вып. 11. С. 376-379.

² Литвиненко О. Р. До 80-річчя Владислава Петровича Андрієнка//Старожитності Лівобережного Подніпров'я: збірник наукових праць. 2019.

³ Дегтярь Анатолий Константинович. URL:

<https://ancientkharkiv.files.wordpress.com/2015/08/degtyar.pdf>

У 1998 р., згідно з наказом ректора, при Харківському університеті на основі старих колекцій створено Музей археології та етнографії Слобідської України (МАЕСУ), з 2015 р. – Музей археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. З 1998 р по 2012 р. директором був В. В. Скирда – кандидат історичних наук, доцент.

У 2000 році В. В. Скирда захистив кандидатську дисертацію «Археологічна наука в Харківському університеті (1805–1920 рр.)» (Інститут археології НАН України; наук. Керівник – проф. В. К. Міхеев). З 2000 року – доцент кафедри історіографії, джерелознавства та археології історичного факультету ХНУ імені В. Н. Каразіна.

Головна сфера інтересів – середньовічна археологія, історіографія археології. Опублікував близько 100 наукових і науково-популярних праць. Член Харківського історико-археологічного товариства, почесний член Всеукраїнської спілки краєзнавців. Читає загальні курси «Історія первісного суспільства», «Археологія» та спеціальні курси «Слов'янська археологія», «Проблеми хазарської археології», «Історіографія археології», «Актуальні проблеми сучасної археології», «Етнічний склад давнього населення України», міжфакультетський спецкурс «Історія археології та видатні археологічні відкриття» та ін.¹

Нагороджений почесним знаком Міністерства культури «За досягнення в розвитку культури і мистецтва» (2003 р.), Почесною грамотою Міністерства освіти і науки (2007 р.).

В даний час штат Музею складається з десяти чоловік:

Шрамко І. Б. – директор музею, кандидат історичних наук (з 2012 р по теперішній час). У 1984 році закінчила історичний факультет Донецького державного університету. У

---

¹Скирда Валерій Владимирович//Кафедра историографии, источниковедения и археологии.
URL: historiography.karazin.ua/ru/~skirda

шкільні та студентські роки брала участь у роботі різних археологічних експедицій на території Харківської, Полтавської, Донецької та Луганської областей.

З 1984 року працювала вчителем історії в середній школі № 89 м. Харкова, керувала шкільним археологічним гуртком. У 1987–2008 роках працювала керівником археологічних гуртків Харківського обласного Палацу дитячої та юнацької творчості. З 1987 року керує археологічними роботами на Більському городищі, досліджує Західне укріплення цієї відомої пам'ятки.

Проводила розкопки поселень доби бронзи, скіфського часу, раннього та пізнього середньовіччя на території м. Харкова та Харківської області. Серед них — найбільш відомі дослідження поселень скіфського часу в урочищі Барчани (2002 р.), Дроблянське (2005 р.), урочищі Саржин Яр, (2006 р.), вул. Цюлковського (м. Люботин) (2006 р.), вул. Пушкінська (Молодіжний Парк) (2009 р.), Пісочин-Мобіль (2006 р., 2008 р.), Новоселівка (2010 р., 2011 р.), курганний могильник Куми (2010 р.). Уперше на Харківщині досліджено багат шарове поселення з відкладеннями золотоординського часу в урочище Олешки (2006 р., 2007 р.).

У 1995 році захистила кандидатську дисертацію «Кузнечное ремесло у племен бассейна Ворсклы и Псла в скифскую эпоху». З 1995 року є членом Харківського обласного історико-археологічного товариства.

З 2005 року — член правління ХІАТ, член редколегії щорічника «Старожитності». З 2004 р. до 2011 р. очолювала ДП ОАСУ «Слобідська археологічна служба». З 2005 року займає посаду доцента кафедри історіографії, джерелознавства та археології історичного факультету ХНУ імені В. Н. Каразіна. Читає спецкурси «Археологія ранньої залізної доби Європи», «Проблеми археологічної хронології» та ін.

З 2005 р. до 2011 р. була членом Польового комітету Інституту археології НАН України. Керує археологічною практикою на Більському городищі. Спеціалізується на вивченні проблем археології раннього залізного доби Східної Європи.

Задніков С. А. – старший науковий співробітник, кандидат історичних наук (з 2003 р. по теперішній час).

Харламова (Мельникова) А. А. – старший лаборант (з 09.2013 р. по теперішній час).

Іванова Д. А. молодший науковий співробітник (з 09.2013 р. по теперішній час).

Радзієвська В. Є. – молодший науковий співробітник (з 10.2013 р. по теперішній час).

Дмитрієв В. А. – молодший науковий співробітник (з 10.2013 р. по теперішній час).

Амер А. М. – головний хранитель (з 01.2014 р. по теперішній час).

Раніше працювали:

Дегтяр А. К. – головний хранитель (1971-2000).

Чернігова Н. В. – науковий співробітник (1998-2002).

Усанов С. А. – головний хранитель (2000-2008).

Каменнік В. В. – головний хранитель (2008-2010).

Кайдаш В. А. – бібліотекар (2005-2007).

Тішаков Р. В. – старший лаборант (2008-2013).

Крупа Т. М. – молодший науковий співробітник, науковий співробітник, завідувач реставраційної майстерні (2001-2015).

Крютченко О. О. – головний хранитель (з 01.2010 р. – по листопад 2015 р.).

Шпорт Г. М. – науковий співробітник, кандидат історичних наук (2002-2015).

Таким чином, діяльність музейних працівників зумовила збереження та розвиток музейної справи у Харківському університеті незважаючи на ряд складних життєвих та історичних складнощів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у процесі нашого дослідження ми прийшли до висновку, що, зважаючи на наявність певної кількості наукових досліджень у межах історіографічного матеріалу, присвяченого дослідженню музейної справи у Харківському університеті в XIX – на початку XX ст., низка питань з окресленої проблематики залишаються маловивченими і недоступними для аналізу.

Важливе значення для вивчення даної теми мають дослідження внеску безпосередніх учасників процесу розвитку музейної справи на базі університету – науковців та викладачів Харківського університету. Найбільш цінними є праці Д. І. Багалія та Д. П. Міллера, В. П. Бузескула, М. Ф. Сумцова, Є. К. Редіна тощо.

Збереження спадщини минулого є важливою місією людства. Зокрема, музеї є центрами активної наукової та освітньої діяльності. Процес створення та становлення музейної діяльності як особливої системи успадкування історико-культурних цінностей пройшов тернистий і тривалий шлях. Це стало можливим завдяки появі на базі Харківського університету дослідницьких центрів.

Варто вказати, що традиція колекціонування, збору творів мистецтва та історичних пам'яток у стінах Харківського університету заклала основи у розвитку музейної справи на території всієї Харківської губернії. Відповідно, ми можемо говорити і про те, що інтерес до колекціонування в Харкові та розвиток цієї традиції дав поштовх до розвитку музейної справи на всій території України.

У XIX ст. Харків став одним із перших провінційних міст у Російській імперії, де виникло та розвивалося колекціонування творів мистецтва, етнографічних і археологічних експонатів – «рідкостей».

На початковому етапі джерелами збору були надходження предметів унікальної тематики, пов'язаної з навчальним процесом, пожертвування. І

першими, хто зробив свій внесок у цю справу, були професори університету та місцева громада.

Також слід зазначити, що Харківський університет набув чималого досвіду в виключно художніх студіях. Особливо у XIX ст. університетська корпорація надавала великого значення естетиці, різним видам мистецтва. Це сприяло розвитку колекціонування в університеті, було відкрито Музей красних мистецтв та старожитностей, створено кафедру історії та теорії мистецтва.

З іменами багатьох викладачів і випускників університету пов'язане започаткування, розвиток художньо-мистецької освіти та дослідження питань історії розвитку мистецтва. Їхня наукова та освітня діяльність сприяла становленню мистецтвознавства як наукового напрямку в Харківському університеті.

На історико-філологічному факультеті університету працювала група відомих музейних працівників, таких як М. Ф. Сумцов – український фольклорист, етнограф, літературознавець і громадський діяч, доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент Санкт-Петербурзької Академії наук (з 1905 р.), дійсний член Академії Наук УРСР; Є. К. Рєдін – мистецтвознавець і археолог, автор фундаментальних досліджень з історії художньої культури Київської Русі, археології ранньохристиянського періоду, мистецтва італійського Відродження, архітектурно-мистецьких пам'яток Києва, Харкова та ін.; Ф.І. Шміт – український та радянський візантієзнавець, археолог, музейник, мистецтвознавець, теоретик мистецтва, педагог, дійсний член Академії наук УРСР (з 1921 р.) та інші діячі.

Усі ці співробітники зробили вагомий внесок у розвиток музейної справи, залишивши по собі великий науковий спадок і зберігши історико-культурну спадщину, сприяючи поверненню до України історико-мистецьких цінностей.

Отже, діяльність та наполеглива праця частини педагогічних працівників університетів разом зі студентами, дала свої результати. Займаючись

колекціонуванням старожитностей в межах навчального закладу, працівники і всі причетні, здійснювали збереження та популяризацію пам'яток культури.

Таким чином, з моменту заснування університету, його колекція поповнювалася цінними експонатами. Слід зазначити, що музеї Харківського університету протягом усього періоду свого існування залишалися насамперед навчальними і допоміжними закладами, мали забезпечувати навчальний процес. Але після відкриття міського громадського музею він став ще одним важливим культурно-освітнім центром міста.

Багато цінних і важливих експонатів у музейних колекціях початку ХХ століття, на жаль, мали дуже трагічну долю. Через численні військові конфлікти, які відбувалися на території України і особливо Харкова, багато творів мистецтва, пам'яток історії було знищено, втрачено та вивезено до інших установ і країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрієнко В. П. Згадуючи Вчителя//Древности. 2012. Вып. 11. С. 376-379.
2. Багалей Д. И., Миллер Д. П. История города Харькова за 250 лет его существования (1655 – 1905). В 2 т.: Т. 2. Харьков: репринт. изд., 1993. 982 с.
3. Багалей Д. И. Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам). Т. 1 (1802–1815 гг.). Х. : Тип. и лит. М. Зильберберга, 1893-1898. 1204 с.
4. Багалей Д. И. Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам). Т.2 (1815-1835). Х. : Тип. и лит. М. Зильберберга, 1904. 1136 с.
5. Борис Петрович Зайцев (до 80-річчя з дня народження): Біобібліогр. показ. / Уклад.: В. Д. Прокопова, С. Б. Глибівська; Наук. ред.: С. М. Куделко; Бібліогр. ред.: Ю. Ю. Полякова. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. 53 с.
6. Борис Петрович Зайцев: воспоминания и библиография / Авт.-сост. Сергій Іванович Посохов; С. М. Куделко, М. В. Гречишкина. Харьков: Издательство ХНУ имени В. Н. Каразина, 2012. 139 с.
7. Бузескул В. История Харьковского университета при действии Устава 1884 года (с 1884 до 1905 года). Харьков, 1905. 89 с.
8. Борис Т. Формування художніх колекцій при університетах України (XIX – початок XX ст.). Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Сер.: Істор. науки. 2013. № 21 (269). С. 150-155.
9. Владимир Иванович Кадеев – профессор Харьковского университета: Библиографический указатель / Сост. В. Д. Прокопова. Харьков: Харьковский государственный университет, 1987. 15 с.
10. Владимиру Ивановичу Кадееву – 80 лет//Древности. 2006-2008 гг. Харьков: Харьковское историко-археологическое общество, 2008. С. 282-284.

11. Данилевич В. Е. Музей изящных искусств и древностей при Харьковском университете (1805–1905). Харьков, 1911. С. 52-68.
12. Див.: Дворкін І. В. Історіографія історії музейної справи Наддніпрянської України XIX – початку XX ст. Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПІ»: зб. наук. пр. Темат. вип.: Актуальні проблеми історії України. Харків: НТУ «ХПІ», 2014. № 54 (1096). С. 30-47.
13. Дегтярь   Анатолій   Константинович.   URL:
<https://ancientkharkiv.files.wordpress.com/2015/08/degtyar.pdf>
14. Историко-статистические записки об ученых и учебно-вспомогательных учреждениях Императорского университета св. Владимира (1834–1884). Изданы под редакцией ордин.-проф. В. С. Иконникова. Киев: В типографии Императорского университета Св. Владимира, 1884. 523 с. URL: <http://www.rare.univ.kiev.ua/eng/showbook/showbook.php3?0470699>
15. Іваненко С. О. Українське мистецтво в дослідженнях представників харківської мистецтвознавчої школи першої третини XX століття. / Дисертація на здоб. Наук. Ступ.26.00.01. Теорія та історія культури (мистецтвознавство) Харківська державна академія дизайну і мистецтв. ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2018.
16. Куліш С. Формування науково-педагогічного колективу Харківського університету у пер. чв. 19 ст. Імідж сучасного педагога. 2014. № 4. С. 35-38.
17. Куделко С. М., Павлова О. Г. З історії музейної справи на Харківщині. Музейна справа на Харківщині: становлення та розвиток : (наук.-допоміж. показч.). Х., 2009. С. 4-17.
18. Ковпаненко Н. Шміт (Шмідт) Федір Іванович//Видатні діячі науки і культури Києва в історико-краєзнавчому русі України: Біографічний довідник. Київ: Інститут історії України, 2005. Ч. 2. С. 300–307.
19. Кравченко В.І. Федоровський Олександр Семенович. Лебединщина в іменах. URL: lebedyn.org/2018/02/27/fedorovskyj-oleksandr-semenovych/

20. Красиков М. З історії вивчення Слобожанщини// Краєзнавство. Літопис українських краєзнавців. Київ, 1995. Число 1-4 (32-35). С. 23
21. Лапина М. С. Musaeum – memoria temporum, hominum, factorum. У истоков Музея изящных искусств и древностей Харьковского университета. Universitates. Наука и просвещение. 2013. № 1. С. 54-69.
22. Литовко Т. Мистецтво Сходу в етнографічних зібраннях Харкова XIX – початку XX ст. Вісник Львівської національної академії мистецтв. 2013. Вип. 24. С. 416–436. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnam_2013_24_43. (дата звернення 09.11.2021).
23. Литвиненко О. Р. До 80-річчя Владислава Петровича Андрієнка//Старожитності Лівобережного Подніпров'я: збірник наукових праць. 2019.
24. Музейна справа на Харківщині: становлення і розвиток : наук.-допоміж. Показчик. Держ. закл. «Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка». уклад. Т. О. Сосновська, В. О. Ярошик. Х.: [б. в.], 2009. 265 с.
25. Музей изящных искусств и древностей Императорского Харьковского университета. Коллекция гравюр А. Н. Алфёрова. Общий обзор, оценка и каталог её, составленные Н. И. Черноволотом. Х. :Паровая тип. и литограф. М. Зильберберг и С-вья, 1911. 289 с. : 34 ил.
26. Мельничук Л. Ю.Іван Єгорович Бецький – колекціонер, видавець, меценат. Художня культура. Актуальні проблеми : науковий вісник. Київ, 2008. С. 483-490.
27. Мельничук Л. Ю. Мистецька колекція Аркадія Алфьорова і Музей красних мистецтв і старожитностей харківського університету. MUSEUM STUDIES, MONUMENT STUDIES. Riga, LatviaJuly 16–17, 2021. С. 69-73. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/150/4450/9388-1?inline=1> (дата звернення 09.11.2021).
28. Мельничук Л. Ю. Оригінальна графіка в українських зібраннях XIX ст. Колекція Аркадія Алфьорова. Актуальні питання гуманітарних наук:

міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених. Дрогобич, 2020. № 34. С. 23-29.

29. Отчеты о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1893– 1909 годы//Записки Харьковского университета. 1908. С. 191.
- 30.Отчеты о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1892–1916 годы. Записки Харьковского университета. За 1893 г. 1894. Кн. 2. С. 20.
31. Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1913 год. Кн. 1. С. 14-15.
32. Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1913 год. Кн. 1. С. 141.
- 33.Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1913 год. Кн. 1. С. 171.
- 34.Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1913 год. Кн. 1. С. 199.
- 35.Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1914 год. Кн. 1. С. 4.
- 36.Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского университета за 1915 год. Кн. 1. С. 11.
- 37.Павлова О. Г., Куделко С. М. Музеезнавство, мистецтвознавство та пам'яткознавства на історичному факультеті ХНУ імені В. Н. Каразіна. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія». 2015. Вип 50. С. 145-153.
38. Павлова О. Г. Мистецтвознавча діяльність професора Харківського університету М. Ф. Сумцова (до 150-річчя з дня народження). Вісн. Харк. нац. ун-ту. Історія.Х.: НМЦ «СД», 2004. Вип. 36 (633).С. 12-21.
39. Петухов Е. В. Императорский Юрьевский, бывший Дерптский университет за сто лет существования (1802–1902) : ист. очерк. Т. 1. Первый и второй периоды (1802–1865). Юрьев: [б. и.], 1902. 620 с.

40. Побожій С.І. Традиції колекціонування на Слобожанщині: Приватні і корпоративні колекції. Перспективи розвитку. Сумський обласний краєзнавчий музей: історія та сьогодення : зб. наук. ст. ред. Терентьєв В. С. Суми: МакДен, 2005. С. 85-94.
41. Побожій С. І. Харківська університетська школа мистецтвознавства: історія, напрями, проблеми//Українське мистецтвознавство. Київ, 1993. Вип. 1. С. 72.
42. Редин Е. К. 1) Аполлон Михайлович Матушинский: К истории Харьковского университета//Записки Харьковского университета. 1894. Кн. 1. С. 89-104; 2) Каталог библиотеки Императорского Харьковского Университета. Отделение: «Библиотека А. М. Матушинского». Харьков, 1895.
43. Редин Е. К. Графиня П. С. Уварова: (К двадцатилетию ее председательства в Императорском Московском Археологическом Обществе)//Сборник Харьковского историко-филологического общества. 1905. Т. 16. С. 8.
44. Редин Е.К. И.Е. Бецкий и музей изящных искусств и древностей Харьковского университета. (К истории университета)//Записки Харьковского университета. 1901. Кн. 4.С. 1-23; [Редин Е. К. И. Е. Бецкий и музей изящных искусств и древностей Харьковского университета] // Сборник Харьковского историко-филологического общества. 1905. Т. 14. С. XLI-XLVII.
45. Редин Е.К.Музей изящных искусств и древностей Императорского Харьковского университета (1805 – 1905). К истории Императорского Харьковского университета. С. 38.
- 46.Редин Е. К. Харьков как центр художественного образования юга России. Харьков, 1894. С. 33-34.
- 47.Редин Е. К. Музей изящных искусств и древностей Императорского Харьковского университета (1805–1905): К истории университета.

- Записки Императорского Харьковского университета. Харьков, 1904. Кн. 3. С. 43-106.
48. Рибальченко Л. Л. XII Археологічний з'їзд і проблема створення музею місцевої історії та культури у Харкові. Проблеми історії та археології України. Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції до 100-річчя XII Археологічного з'їзду в м. Харкові 25–26 жовтня 2002 року. Харків, 2003. С. 175.
  49. Скирда Валерий Владимирович//Кафедра историографии, источниковедения и археологии. URL: historiography.karazin.ua/ru/~skirda
  50. Сокращенный отчет о деятельности Харьковского университета за 1918 год. С. 33.
  51. Сумцов Микола Федорович / Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. К.: Наук. думка, 2012. Т. 9: Прил. – С. 906-944 с.
  52. Сумцов Н. Человек золотого сердца (профессор Егор Кузьмич Редин). Харьков, 1909. С. 10-15.
  53. Систематический каталог вещей, находящихся в технологическом кабинете Имп. Харьковского университета. Х.: Тип. ун-та, 1845. 10 с.
  54. Филиппенко Р. И. Ф. И. Шмит – заведующий Музеем изящных искусств и древностей Харьковского университета//Вопросы музеологии. 2016, № 1 (13). С. 69–77.
  55. Филиппенко, Р. И. Е. К. Редин и музей изящных искусств и древностей Харьковского университета//Вопросы музеологии. № 2 (10). 2014. С. 89-96.
  56. Філіппенко Р. І., Куделко С. М. Є. К. Редін – професор Харківського університету: Монографія. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. 228 с.
  57. Фомин П. Церковные древности Харьковского края (историко–археологический очерк). Харьков, 1916. 181 с.

58. Фойгт К. Историко-статистические записки об императорском Харьковском университете и его заведениях от основания университета до 1859 года. Харьков : [б. и.], 1859. 173 с.
59. Фролов Э. Русская наука об античности: Историографические очерки. СПб:СПбГУ,2009.URL:
<http://centant.spbu.ru/centrum/publik/frolov/frol001f.htm> (дата звернення 09.11.2021).
60. Черноволот Н. И. Музей изящных искусств и древностей императорского Харьковского университета. Отделение гравюр. Коллекция гравюр А. Н. Алферова: Общий обзор, оценка коллекции и каталог ее. Харьков, 1911. С. 2.
61. Шепель Л. АНДРІЄНКО Владислав Петрович//Українські історики ХХ століття: Біобібліографічний довідник/ Київ, 2006. Вип. 2, ч. 3. 315 с.
62. Шмит Ф. И. Исторические, этнографические, художественные музеи [Электронная копия]: очерк истории и теории музейного дела / Ф. И. Шмит. Электрон. текст. Дан. (1 файл: 26,3 Мб). Харьков: Союз, 1919. (Київ: НБУ ім.. Ярослава Мудрого, 2011)
- 63.Шмит Ф. Отзыв о медальном сочинении на тему «Иконография украинского иконостаса», под девизом «Лебедь»//Записки Харьковского университета. 1917. Кн. 1–2. С. 65–70.
- 64.Шмит Ф.И. Отзыв о сочинениях на тему: «Деисус в византийском и русском искусстве»//Записки Харьковского университета. 1914. Кн. 1. С. 1–6.
- 65.Ярмиш О. Н., Посохов С. І., Епштейн А. І. та ін. Історія міста Харкова ХХ століття. Харків: Фоліо, 2004. 686 с.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

ДП «НДЦ ОАСУ» – Державне підприємство "Науково-дослідний центр "Охоронна археологічна служба України" Інституту археології НАН України(м. Київ).

НТШ – Наукове товариство імені Т. Г. Шевченка.

АН України – Академія наук України.

ХІАС – Харківська історико-археологічна спілка.

ХТЛП – Харківське товариство любителів природи

ДОДАТКИ

Додаток А

Гравюра Альбрехта Дюрера

Рис. 1. Гравюра «Кухар з дружиною» А. Дюрера

Додаток Б

Гравюра 1510 р. нідерландського художника Лукаса Хейгенса ван
Лейдена

Рис. 2. Гравюра «Молочниця»

Додаток В

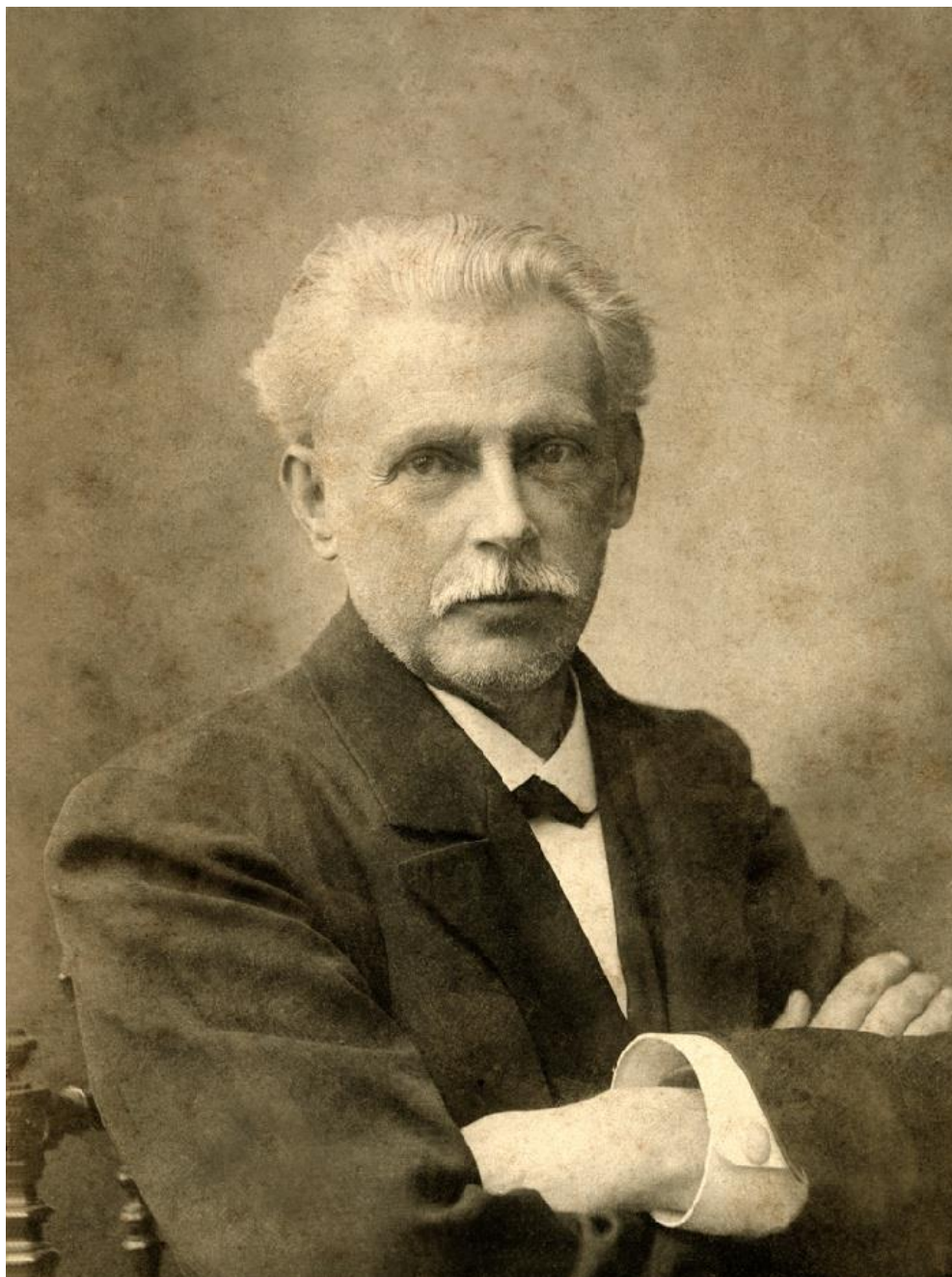
Картина І. Шишкіна «Ялиновий ліс» 1891 року.

Рис. 3. «Ялиновий ліс» І. Шишкіна

Додаток Г

Зображення Миколи Федоровича Сумцова

Рис. 4. Микола Федорович Сумцов

Резюме

Дипломна робота подає цілісну характеристику діяльності музейних працівників в ХІХ та на початку ХХ ст. в Харківському університеті.

У першому розділі подано загальну характеристику музею в Харківському університеті та музейних зібрань. Виявлено, що традиція колекціонування, збору творів мистецтва та історичних пам'яток у межах Харківському університеті заклала основи у розвитку музейної справи на території всієї Харківської області.

У другому розділі проаналізовано діяльність працівників музейних закладів, їх внесок у розвиток музею. Серед них - такі працівники як М. Сумцов, Є. Рєдін, Ф. Шмідт, О. Федоровський, І. Луцкевич, Б. Зайцев, В. Андрієнко, А. Дегтяр, І. Шрамко та ін.

З'ясовано, що усі ці співробітники зробили вагомий внесок у розвиток музею, залишивши по собі велику наукову спадщину, сприяючи поверненню в Україну історико-мистецьких цінностей.

Ключові слова: музей, музейні зібрання, Харківський університет, Харківська історико-археологічна спілка.

SUMMARY

Thesis gives a holistic description of the activities of museum workers in the XIX and early XX centuries at Kharkiv University.

The first section presents a general description of the museum at Kharkiv University and museum collections. It was found that the tradition of collecting works of art and historical monuments within Kharkiv University has laid the foundations for the development of museum work throughout the Kharkiv region.

The second section analyzes the activities of museum workers, their contribution to the development of the museum. Among them are such workers as M. Sumtsov, E. Redin, F. Schmidt, O. Fedorovsky, I. Lutskevich, B. Zaitsev, V. Andrienko, A. Degtyar, I. Shramko and others.

It was found that all of them made a significant contribution to the development of the museum, leaved behind a great scientific heritage, helped to return to Ukraine historical and artistic values.

Key words: museum, museum collections, Kharkiv University, Kharkiv Historical and Archaeological Union.